

УДК 101.1:316

СОЦІАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Ю. А. Беньковська, О. А. Коваль

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
190986@ukr.net*

Для сучасного суспільства, в якому життя людей відбувається в умовах системних соціально-економічних трансформацій, що спричиняють руйнування «старої» системи цінностей, тих ціннісних настанов, на яких базувалась соціалізація особистості та її соціальна взаємодія, актуальним є дослідження проблем формування та ідентифікації особистості. Авторка акцентує увагу на тому, що процес ідентифікації є одним із найважливіших елементів конструювання соціуму та формування особистості в процесі соціалізації. Стаття розкриває різні підходи у дослідженні процесу соціальної ідентифікації, розглядаючи цей процес у двох вимірах: на мікро та макро рівнях. Особлива увага приділяється інтегративному підходу, що можливий тільки на основі філософської методології з використанням категорій діалектики. А також, соціальна ідентифікація досліджується як стан особистісного самоототожнення в результаті присвоєння особистістю образів «Я» і «Ми» та певних соціальних ролей, що відображають комплекс відповідних соціально значущих ознак.

У підсумку підкреслюється, що соціальна ідентифікація особистості є складним багатограним процесом, і теоретичне осмислення його сутності та закономірностей повинно відбуватись таким чином, щоб охоплювати всі грані його розгортання. Акцент робиться на тому, що саме філософська рефлексія дозволяє вивести цю проблематику на рівень загального, надати поняттю «ідентифікація» статусу соціально-філософської категорії та розкрити загальні закономірності та механізми соціальної ідентифікації особистості.

Ключові слова: габітус, детермінізм, ідентичність, ідентифікація, особистість, соціалізація, тотожність.

SOCIAL IDENTIFICATION OF AN INDIVIDUAL AS SUBJECT MATTER OF PHILOSOPHICAL REFLECTION

J. Benkovska, O. Koval

*National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
190986@ukr.net*

For the modern society where human life is under condition of social and economic transformations resulting in destruction of «old» value system and the value instructions the socialization and social interaction were based on, the research of formation problems and personal identification is a relevant issue. The author draws special attention to the identification process as an essential element of society construction and identity formation in the socialization process. The article reveals different approaches in the study of social identification process, considering this process in two dimensions: at the micro and macro levels. Special attention is paid to an integrative approach which is only possible on the basis of philosophical methodology using the dialectics categories. Also, social identification is studied as a state of personal self-identification by assigning individual «I» and «we» images to the individual, and certain social roles reflecting the range of relevant socially important traits.

Finally, it is emphasised that social identification of an individual is a complex multifaceted process, and theoretical understanding of its nature and laws should consider all facets of its deployment. It is stressed out that it is philosophical reflection that allows bringing this issue to the overall level, assigning the status of social and philosophical category to «identification» concept, and revealing general patterns and mechanisms of social identification of an individual.

Keywords: habit, determinism, identity, identification, individual, socialization, sameness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Динамічні зміни в соціальних практиках сучасності спричиняють відкидання застарілих стереотипів мислення, які нав'язувались ідеологією, релігією чи мистецтвом. Встановлюються нові соціальні зв'язки і відносини, що визначають соціокультурну систему суспільства та, як наслідок, формуються нові ціннісно-нормативні системи. У сучасних філософів, соціологів та психологів, які займаються дослідженням соціальних процесів та явищ, виникає необхідність теоретичного обґрунтування соціальних механізмів визначення приналежності індивіда до соціальних груп і спільнот та осмислення закономірностей формування цієї приналежності. Проблема соціальної ідентифікації особистості, завдяки розумінню її як процесу самовизначення для самореалізації, в сучасному суспільстві стає все більш актуальною та виходить на якісно новий рівень теоретичного осмислення.

Проблематика соціальної ідентифікації особистості традиційно розробляється у декількох наукових напрямках: психологічному, соціально-психологічному, соціологічному та соціально-філософському. В психології поняття ідентифікації, самоідентифікації розробляються в роботах А. Адлера, Х. Беккера, М. Кляйна, Ч. Тарта, Р. Тернера, А.Фрейд, З. Фрейда та інших [2; 8; 22; 21; 24; 28]. Зокрема, теоретико-методологічна база для дослідження проблем ідентифікації як співвіднесення індивідуального та соціального була розроблена Л. С. Виготським (через систему культурних знаків) та А. Н. Леонтьєвим (на основі діяльнісного підходу). В рамках соціально-психологічного підходу особливої уваги заслуговують ідеї Е. Еріксона щодо індивідуальної та соціальної ідентичності та кризи ідентифікації, сформульовані в його епігенетичній теорії розвитку людини [14; 26].

Соціальний підхід у дослідженні соціальної ідентифікації інтегрує в собі методологію, що базується на фундаментальних класичних та сучасних теоріях П. Бурдьє, П. Бергера, М. Вебера, Е. Гідденса, Е. Гоффмана, Е. Дюркгейма, Г. Зіммеля, Ч. Кулі, Р. Мертон, Дж. Міда, Т. Парсонса, П. Сорокіна, Дж. Тернера та інших [3–6; 8; 9; 11; 12; 17].

Соціально-філософське дослідження соціальної ідентифікації особистості передбачає застосування категоріального апарату філософії, зокрема таких філософських категорій, як «одичне – особливе – загальне», «тотожність – відмінність» (Аристотель, Т. Адорно, Г. Гегель, Р. Декарт, К. Маркс, Ф. Шеллінг та ін.), «Свій – Чужий» (М. Бахтін, Г. Плеханов, Л. Фейєрбах, І. Фіхте, М. Шелер та ін.) [16; 24].

Однак процес ідентифікації особистості залишається недостатньо вивченим. У межах означеної проблеми існує багато питань, що потребують саме філософського осмислення. З огляду на це, метою даної статті є дослідження підходів до вивчення процесу соціальної ідентифікації в умовах трансформації суспільства.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Неспинний розвиток соціальної реальності, поява нових соціальних орієнтирів та цінностей призводять до усвідомленості потреби застосування нових підходів до філософського осмислення соціального простору та нових методологічних основ розуміння процесу соціальної ідентифікації особистості. Соціальна ідентифікація особистості є складним багатограним процесом, і теоретичне осмислення його сутності та закономірностей повинно відбуватись таким чином, щоб охоплювати всі грані його розгортання. Філософська рефлексія дозволяє вивести цю проблематику на рівень загального, надати поняттю «ідентифікація» статусу соціально-філософської категорії та розкрити загальні закономірності та механізми соціальної ідентифікації особистості. Важливим стає осмислення різноманітних світоглядних та теоретичних підходів до вивчення сучасних трансформацій соціальних процесів та формування особистості в контексті соціальної ідентифікації особистості.

Соціальна ідентифікація – це соціальний процес, в результаті якого формуються соціальна позиція, соціальний статус та визначається ідентичність особистості з певними групами в суспільстві. Інакше кажучи, ідентифікація та ідентичність співвідносяться між собою як процес та результат процесу. Крім того, поняття ідентифікації розуміється як двобічний процес: з одного боку, індивід стає представником певної соціальної спільноти, маючи спільні ознаки з нею, а з іншого боку – соціальна група формує відмінні від інших, притаманні саме цій групі ознаки [18, 55].

Проблема ідентифікації особистості розробляється як в соціології, так і соціальній психології. Поняття ідентифікації походить з психології: вперше його використав З. Фрейд у своїй роботі «Психологія мас і аналіз Я» [20, 151]. За Фрейдом, ідентифікація визначалась як механізм, який дозволяє «Я» саморозвиватися, як несвідоме ототожнення суб'єкта з об'єктом на основі страху втрати чи страху покарання [20, 153]. Ідентифікація розглядалась як фактор формування груп, який дозволяє вийти за межі «Я» та відчути переживання інших, а також забезпечує соціалізацію, під час якої індивід сприймає соціальні норми як свої внутрішні настанови. Психоаналіз

Фрейда пояснив процес самоотожнення індивіда з соціальними групами, що відбувається шляхом підсвідомого поділу їх на «свої» та «чужі» [21, 71].

Засновником теорії ідентичності вважається Е. Еріксон, який вперше ввів термін «ідентичність», що визначив як почуття приналежності особистості до певної історичної епохи і типу міжособистісної взаємодії, який є притаманним саме цій епосі. Ідентифікація людини, за Еріксоном, полягає у розвитку універсальної адаптаційної структури людської психіки та відбувається у процесі організації життєвого досвіду в індивідуальне «Я». Також він вводить поняття психосоціальної кризи, під яким розуміє обов'язковий етап розвитку особистості в процесі ідентифікації та трансформації від однієї ідентичності до іншої. Його послідовники дійшли висновку, що психосоціальна криза, тобто криза ідентичності, відбувається внаслідок змін не тільки на особистісному рівні, внаслідок набуття людиною індивідуального життєвого досвіду, а й через трансформацій в суспільстві, коли докорінно змінюється життєвий досвід певних соціальних груп та цілих народів [26, 203].

Відповідно до концепції Е. Фромма, сучасна особистість перебудовується, що призводить до втрати «первісних зв'язків» з природою, внаслідок чого з'являється необхідність шукати своє «справжнє» народження, тобто «ідентичність». На думку дослідника, сутністю буття людини є співвіднесення себе з ідеями, цінностями, соціальними спільнотами. Е. Фромм вважав, що ідентифікація особистості є невід'ємною частиною людської природи і виходить із умов її існування [22,66].

А. Маслоу на основі концепції Е. Фромма визначає ідентифікацію людини як базову потребу поряд з потребами фізіологічної та соціальної захищеності [15, 129]. Концепція Г. Зіммеля є схожою на фроммівську, адже він вважав, що поведінка індивіда є наслідуванням, яке звільняє його від пошуку варіантів вибору і дозволяє виступати від імені свідомості групи [10, 198].

Е. Гідденс вивчав проблему ідентичності як проблему соціокультурної реальності сучасного світу. В своїй роботі «Модерн і самоідентичність» Гідденс намагається показати ідентичність та ідентифікацію як явище сучасної культури. За визначенням Гідденса, ідентичність і ідентифікація не дані в процесі діяльності, а створюються і підтримуються в рефлексивній активності людини у її повсякденному житті. Він представляє власну гіпотезу структури ідентичності. Ідентичність має два полюси: з одного боку – процес абсолютного пристосування (конформізм), з іншого – замкнутість в собі. Вчений пропонує поняття «спільної ідентичності», яку він характеризує як часто неусвідомлювану впевненість у приналежності до якого-небудь колективу, загальні почуття і уявлення, що розділяються членами колективу та виражаються як у практичній, так і в дискурсивній свідомості [5, 537].

Прихильники ситуативного підходу М. Шериф та Д. Кемпбелл, виступаючи проти психоаналітичної концепції ідентичності, зазначали, що в міжгрупових стосунках зміст соціальної ідентифікації не залежить від особистості, а є результатом впливу групи, частиною якої ця особистість є [19,58].

Родоначалником розробки проблеми соціальної ідентифікації вважається американський соціолог У. Джеймс, який підкреслював, що людина думає про себе в двох вимірах: особистісному, який складає самототожність особистості, та соціальному, де формується різноманітність соціальних Я індивіда [29,147].

Специфіка соціологічних теоретико-методологічних підходів полягає у тому, що акцент робиться на вивченні впливу соціальних інститутів на процес ідентифікації особистості. Зокрема, в структурно-функціональному підході Е. Дюркгейма і Т. Парсонса увага акцентується на тому, що в будь-якому соціальному просторі ідентифікація особистості залежить від соціокультурних змін [9; 17]. Якщо індивід має нестійкі цінності, то процес ідентифікації є нестабільним, старі цінності можуть видозмінюватись або повністю зникати на фоні появи нових, що постає як зміна ідентичності. Т. Парсонс вважав, що соціокультурні зміни відбуваються внаслідок зростання населення, технологічних змін, групової та класової нерівності та боротьби за ресурси. В рамках структурно-функціонального підходу Е. Дюркгейм створив теорію трансляції соціальної ідентичності, в якій ідентичність розуміється як система ознак, яка відображається в індивідах і засвідчує їх групову приналежність. Він також вважав, що ця система ознак – соціальна ідентичність – передається від покоління до покоління [17, 49].

У феноменологічному підході, розробленому П. Бергером, Т. Лукманом і А. Шюцом, соціальна ідентичність розуміється як осмислення індивідом його соціальної взаємодії. Акцент робиться на власні уявлення індивіда про характер та зміст соціальної взаємодії, тобто особистість формує своє «соціальне Я» на основі категоризації повсякденних явищ, виробляючи власну ідентифікаційну стратегію. Також зазначається, що процес ідентифікації не є сталим, він видозмінюється чи переформовується в залежності від обставин чи потреб людини. Це призводить до того, що в сучасних умовах індивід має велику кількість ідентифікацій в різних соціаль-

них прошарках. Такий підхід визначає соціальну ідентифікацію як ключовий елемент реальності, що виникає з діалектичної взаємодії індивіда та суспільства і здійснюється в ході соціалізації та самореалізації особистості [13, 176].

П. Бергер розглянув соціальну ідентифікацію на основі ієрархії ролей людини у суспільстві. Кожна з певних ролей виконує функцію матриці поведінки особистості та забезпечує її ідентифікацію з певною соціальною групою. У цій групі особа знаходить як певні вимоги, так і можливість залучитися підтримкою для соціальної адаптації. Таким чином, П. Бергер вважав, що ідентичність формується завдяки включенню людини у різноманітні соціальні процеси, що означає також, що ідентичність може змінитися під впливом соціальних змін. З іншого боку, ідентифікація особистості через соціальну структуру може впливати на соціальні процеси і закріплювати в суспільстві особистісні установки, модифікуючи їх. У теорії соціального конструювання П. Бергера та Т. Лукмана соціальна ідентифікація досліджується на основі базової ідеї: як людина створює соціальну реальність, так і ця реальність створює людину. Людська природа, як стверджують творці цієї теорії, – це соціокультурна змінна [3, 215].

Поняття множинної ідентичності вводиться засновниками інтеракціоналізму (І. Гоффман, Ч. Кулі, Дж. Г. Мід та ін.) [6; 12]. І. Гоффман – відомий представник інтеракціонізму – в своїй теорії соціальної драми виділив три види ідентичності: соціальна ідентичність, особистісна та Я-ідентичність. Соціальна ідентичність відображає типізацію особистості іншими на основі атрибутів її приналежності – «соціальне Я». Особистісна ідентичність, комплекс індивідуальних ознак людини, що характеризують його як об'єкт в часі і просторі, – «фізичне Я». Я-ідентичність, суб'єктивне сприйняття індивідом своєї життєвої ситуації та власної своєрідності – «рефлексивне Я».

Таким чином, інтеракціоналісти визначають особистісну ідентичність як, перш за все, соціальне утворення, яке детермінується символічними інтеракціями. Центральною ідеєю інтеракціонізму є поняття множинної ідентичності, згідно з якою кожен індивід володіє певним набором соціальних ідентичностей. Ідентифікація особистості – процес відображення (рефлексування) індивідом своїх характеристик у формі, яка сприймається суспільством і тими соціальними групами, до яких він себе відносить.

Головне призначення соціальної ідентифікації полягає в тому, що вона забезпечує індивідам відчуття приналежності або, точніше, причетності до певної соціальної групи, що дозволяє індивіду не тільки визначити соціальне значення свого «Я», але й урівняти останнє з ідентичністю інших («не-Я») [27, 163].

Вплив зовнішніх детермінант соціальної ідентифікації досліджується засобами макросоціологічного аналізу різноманітних факторів соціокультурного середовища. Мікросоціологічний аналіз дозволяє дослідити внутрішні механізми формування ідентичності окремого індивіду, виявити роль особистісних факторів, що визначають різноманітність індивідуальних форм соціальної ідентифікації особистості.

В інтегративних соціологічних теоріях актуальним є створення такої моделі соціальної реальності, яка синтезує «об'єктивістські» (макросоціологічні) і «суб'єктивістські» (мікросоціологічні) погляди на процес ідентифікації. Концепція співвідношення ідентичностей, розроблена Ю. Габермасом, висвітлює два виміри ідентичності: особистісний та суспільний, у співвідношенні яких реалізується «Я-ідентичність» [1, 77].

Генетичний структуралізм П. Бурдьє ґрунтується на поділі суспільства на класи, але велике значення приділяється індивідуальним ідентифікаційним стратегіям особистості. Також Бурдьє вводить поняття «габітус», що означає систему набутих схильностей (принципів), соціальних структур, що за своєю суттю нав'язані суспільством. Габітус функціонує як матриця сприйняття в процесі ідентифікації та є основним елементом у формуванні соціальної ідентичності. Подібність габітусів, життєвих форм та стилів виступає одним з показників соціальної ідентифікації сучасного суспільства. Цей підхід може бути застосований при виявленні деяких поведінкових та комунікативних стратегій різноманітних соціальних груп. Бурдьє також вводить термін «агент» замість традиційного соціологічного поняття «актор» для того, щоб підкреслити здатність особи діяти не вільно, а детерміновано [4, 57]. Схожі умови існування та позиції агентів призводять до формування ідентичних габітусів, внаслідок чого відбувається розподіл суспільства на класи, спільноти та інші соціальні групи. Процес соціальної ідентифікації особистості виступає як індивідуальний комплекс соціальних інтегрованих рис, які мають об'єктивний та суб'єктивний характер і здатні оновлюватись в процесі соціальної адаптації особистості.

При розробці проблеми соціальної ідентифікації доцільним є застосування інтегративного підходу, який дозволяє подолати розрив між двома соціальними процесами: процесом індивідуальної ідентифікації особистості (самоідентифікації) та процесом соціальної ідентифікації людини як члена певної соціальної групи. Це дозволить уникнути як психологізму (дослідження процесу ідентифікації лише як формування типологічних характеристик індивіда), так і соціального

детермінізму, в якому ідентичність особистості є опорним елементом соціальної структури суспільства.

У класичній філософській традиції ідентичність постає як фундаментальна характеристика буття, завдяки якій забезпечується збереження тотожності людини самій собі (на протипагу відмінності від «іншого»), тотожності, що забезпечує цілісність індивіду, необхідну для його ствердження у соціальному просторі та часі. Ми вважаємо, що справжній інтегративний підхід можливий тільки на основі філософської методології з використанням категорій діалектики, зокрема таких категорій, як «одичичне – особливе – загальне». Філософське розуміння соціальної сутності людини, взяте за теоретичну основу дослідження як процесу індивідуальної ідентифікації, так і процесу ідентифікації особистості на основі належності до певної соціальної групи (етнічна, політична, гендерна, територіальна, національна тощо), дає можливість розкрити об'єктивні закономірності соціальної ідентифікації як такої та дослідити механізми реалізації цих закономірностей на рівні одичичного, особливого та загального у складному процесі становлення людини як суб'єкта суспільної діяльності, соціальних відносин та пізнання.

В сучасній соціальній філософії процес ідентифікації трактується як становлення та розвиток суспільних відносин, як процес, що стає можливим тільки завдяки взаємодії між людьми. Ця взаємодія утворюється за рахунок формування ролей та позицій, які кожен індивід займає у суспільстві. Розуміння цього процесу передбачає не тільки виявлення тотожностей та ідентифікаційних ознак, притаманних певній соціальній ролі, а й дослідження механізмів їх перетворення на індивідуальні якості особистості.

Проблемне поле досліджень соціальної ідентифікації містить багато питань, що потребують філософського осмислення. Перш за все необхідно визначити сутність та природу ідентифікації як суперечливої єдності індивідуального та суспільного. Перспективним є також дослідження процесу ідентифікації в контексті становлення та функціонування особистості.

ВИСНОВКИ

Проблема ідентифікації стала однією з основних у суспільній думці кінця ХХ століття та вишла за межі окремих наукових дисциплін. Оскільки суспільство постійно трансформується, що проявляється як радикальні зміни на всіх рівнях соціальної системи та на усіх соціокультурних пластах, актуальним стає розуміння соціальної ідентифікації як одного з системоутворюючих чинників соціальної системи. Соціально-економічні та соціально-культурні зміни ведуть до кризи цінностей та девальвації існуючих ідентифікаційних матриць, що призводить до дезідентифікації особистості.

Термін «ідентифікація» широко застосовується у сучасних соціально-гуманітарних дослідженнях та поступово набув статусу поняття, що належить до міждисциплінарного наукового дискурсу.

Під час дослідження підходів до вивчення процесу соціальної ідентифікації в умовах трансформації суспільства важливо визначити ключові моменти. Соціальна ідентифікація особистості є двостороннім процесом становлення, функціонування та розвитку ідентичності особистості, яка поєднує в собі акти зовнішньої та внутрішньої ідентифікації. Також, слід зазначити, що соціальна ідентифікація – це особистісна характеристика, яка є станом особистого самоототожнення особистості, який є результатом присвоєння нею образів «Я» і «Ми» певної позиції, що відображає комплекс відповідних соціально значущих ознак.

Розглянуті підходи до пізнання процесу соціальної ідентифікації індивіда здебільшого фрагментарно висвітлюють це поняття, мають описовий характер та не враховують всіх факторів, які впливають на процес ідентифікації, тому є актуальною подальша розробка цієї проблеми на основі соціально-філософської методології..

Дійсно, для соціальної філософії дослідження основ формування та функціонування особистості у ідентифікаційному контексті є інноваційним. Подібним чином ідентифікація вивчалась переважно в межах психологічного та соціологічного дослідження соціальних процесів. Між тим, ідентифікація як феномен соціальної реальності потребує загальнотеоретичного, філософського осмислення. Зокрема, філософська рефлексія створює можливість виокремлення та вивчення аксіологічного аспекту процесу соціальної ідентифікації особистості.

Соціальна ідентифікація особистості є складним багатограним процесом, і теоретичне осмислення його сутності та закономірностей повинно відбуватись таким чином, щоб охоплювати всі грані його розгортання. Саме філософська рефлексія дозволяє вивести цю проблематику на рівень загального, надати поняттю «ідентифікація» статусу соціально-філософської категорії та розкрити загальні закономірності та механізми соціальної ідентифікації особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базарова Е. С. Американская социологическая традиция и современность / Е. С. Базарова. – Екатеринбург, 1997. – С. 76–79.
2. Бауман З. Глобализация : последствия для человека и общества / З. Бауман. – М. : Весь мир, 2004. – 340 с.
3. Берг П. Социальное конструирование реальности / П. Берг, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – С. 215–219.
4. Бурдье П. Начала / П. Бурдье – М. : Адапт, 1994. – 287 с.
5. Гидденс Э. Социология / Э. Гидденс – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – С. 49–72.
6. Гоффман И. Заметки об управлении испорченной идентичностью / И. Гоффман – М. : Наука, 2001. – С. 143–149.
7. Губогло М. Н. Идентификация идентичности: Этносоциологические очерки / М. Н. Губогло. – М. : Наука, 2003. – 763 с.
8. Дюркгейм Э. Ценностные и «реальные» суждения / Э. Дюркгейм – М. : Логос, 1991. – С. 318.
9. Зиммель Г. Социальная дифференциация. Социальные и психологические исследования / Г. Зиммель – М. : Наука, 1909. – 367 с.
10. Ионин Л. Г. Социология культуры / Л. Г. Ионин – М. : Логос, 1996. – С. 58–60.
11. Кон И. С. Открытие «Я» / И. С. Кон – М. : Политиздат, 1978. – 337 с.
12. Кули Ч. Человеческая природа и социальный порядок / Ч. Кули – М. : Идея-Пресс, 2000. – 188 с.
13. Левада Ю. А. От мнений к пониманию. Социологические очерки / Ю. А. Левада. – М. : Московская школа политических исследований, 2000. – С. 176–179.
14. Леонтьев А. А. А. Н. Леонтьев : деятельность, сознание, личность / А. А. Леонтьев – М. : Смысл, 2005. – 431 с.
15. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – К. : Ваклер, 1997. – С. 124–178.
16. Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений / К. Маркс, Ф. Энгельс – М. : 1984. – Т. 3. – С. 33–38.
17. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс. – М. : Аспект Пресс, 1997. – С. 58–60.
18. Руткевич М. Н. Социальная структура / М. Н. Руткевич – М. : Альфа-М, 2004. – 273 с.
19. Соколов В. М. Социология нравственного развития личности / В. М. Соколов – М. : Политиздат, 1986. – С. 56–59.
20. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд – М. : Просвещение, 1989. – С. 151–153.
21. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого Я / З. Фрейд – М. : АСТ, 2005. – С. 7–35.
22. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм – М. : Академия, 1990. – С. 43–61.
23. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас – СПб. : Наука, 2000. – 378 с.
24. Ядов В. А. Социологическое исследование : методология, программа, методы / В. А. Ядов. – Самара : Изд-во СГУ, 1995. – 343 с.
25. Breakwell, G. M. (1986) Coping with threatened identities. NY.
26. Erikson, E. H. (1995) Psychosocial Identity. A Way of Looking at Things Selected Papers. NY, 201–209.
27. Goffman, E. (1959) The Presentation of Self in Everyday Life. – NY : Doubleday-Anchor, 161–168.
28. Taiffel, H. (1982) Social identity and intergroup relations. Cambridge.
29. Waterman, A. (1982) Identity development from adolescence to adulthood. NY, 142–147.

REFERENCES

1. Bazarova, E. S. (1997) Amerikanskaja sociologicheskaja tradicija i sovremennost'. Ekaterinburg, 76–79.
2. Bauman, Z. (2004) Globalizacija: posledstvija dlja cheloveka i obshhestva. Moskva : Ves' mir.
3. Berg, P. (1995) Social'noe konstruirovanie real'nosti. Moskva : Medium, 215–219.
4. Burd'e, P. (1994) Nachala. Moskva : Adapt.
5. Giddens, J. (1999) Sociologija. Moskva : Jeditorial URSS, 49-72.
6. Goffman, I. (2001) Zametki ob upravlenii isporchennoj identichnost'ju. Moskva : Nauka, 143–149.
7. Guboglo, M. N. (2003) Identifikacija identichnosti : Jtnosociologicheskie ocherki. Moskva : Nauka.
8. Djurkgejm, J. (1991) Cennostnye i «real'nye» suzhdenija. Moskva : Logos.

9. Zimmel', G. (1909) Social'naja differenciacija. Social'nye i psihologicheskie issledovanija. Moskva : Nauka.
10. Ionin, L. G. (1996) Sociologija kul'tury. Moskva : Logos, 58–60.
11. Kon, I. S. (1978) Otkrytie «Ja». Moskva : Politizdat.
12. Kuli, Ch. (2000) Chelovecheskaja priroda i social'nyj porjadok. Moskva : Ideja-Press.
13. Levada, Ju. A. (2000) Ot mnenij k ponimaniju. Sociologicheskie ocherki. Moskva : Moskovskaja shkola politicheskikh issledovanij, 176–179.
14. Leont'ev, A. A. (2005) A. N. Leont'ev : dejatel'nost', soznanie, lichnost'. Moskva : Smysl.
15. Maslou, A. (1997) Psihologija bytija. Kiev : Vakler, 124–178.
16. Marks, K., Engel's, F. (1984) Polnoe sobranie sochinenij. Moskva : T. 3, 33–38.
17. Parsons, T. (1997) Sistema sovremennyh obshhestv. Moskva : Aspekt Press, 58–60.
18. Rutkevich, M. N. (2004) Social'naja struktura. Moskva : Al'fa-M.
19. Sokolov, V. M. (1986) Sociologija npravstvennogo razvitija lichnosti. Moskva : Politizdat, 56–59.
20. Frejd, S. (1989) Ja i Ono. Moskva : Prosveshhenie, 151-153.
21. Frejd, S. (2005) Psihologija mass i analiz chelovecheskogo Ja. Moskva : ACT, 7–35.
22. Fromm, Je. (1990) Begstvo ot svobody. Moskva : Akademija, 43–61.
23. Habermas, Ju. (2000) Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie. Sankt-Peterburg : Nauka.
24. Jadov, V. A. (1995) Sociologicheskoe issledovanie : metodologija, programma, metody. Samara : Izdatel'stvo SGU.
25. Breakwell, G. M. (1986) Coping with threatened identities. NY.
26. Erikson, E. H. (1995) Psychosocial Identity. A Way of Looking at Things Selected Papers. NY, 201–209.
27. Goffman, E. (1959) The Presentation of Self in Everyday Life. NY : Double-day-Anchor, 161–168.
28. Taiffel, H. (1982) Social identity and intergroup relations. Cambridge.
29. Waterman, A. (1982) Identity development from adolescence to adulthood. NY, 142–147.

Стаття надійшла до редакції 23.03.2015 р.